

Jacek Strojny, Zofia Kmiecik-Kiszka, Lidia Luty

Akademia Rolnicza w Krakowie

ROLNICTWO A TRENDY SPECJALIZACJI GOSPODARKI POLSKIEJ W LATACH 1992-2003

1. Wstęp

Integracja gospodarki polskiej z rynkiem światowym oznacza rosnącą konkurencję. Wzmacnianie konkurencyjności przemysłu ma szczególne znaczenie ze względu na jego dominującą rolę w generowaniu dochodów od czynników produkcji (Zielińska-Głębocka 2000). Zmiany zachodzące w ostatnich kilkunastu latach w Polsce powinny się przyczynić do wzrostu konkurencyjności międzynarodowej całej gospodarki polskiej, w tym rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego. Te ostatnie zagadnienia poruszają w swoich pracach m.in.: A. Rytko (2003), R. Urban (2000) oraz S. Urban (2001).

P. Krugman w swoim artykule pt. *Competitiveness: A Dangerous Obsession* (1994) przeciwstawia się tezie zakładającej zwycięstwo jednych krajów przy jednoczesnej przegranej innych krajów w dążeniu do konkurencyjności międzynarodowej. Według niego konkurencyjność międzynarodowa jest synonimem produktywności gospodarki narodowej.

Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki jest odzwierciedleniem struktury produkcji. Konkurencyjność polskiej gospodarki należy rozważać na tle deficytu wymiany handlowej z zagranicą i po wnikliwej analizie bilansu handlowego. Deficyt handlu zagranicznego świadczy o dystansie strukturalnym dzielącym gospodarkę polską od systemów ekonomicznych krajów rozwiniętych.

Wobec powyższych stwierdzeń interesujące wydają się zmiany trendów specjalizacji gospodarki polskiej na poziomie makroekonomicznym w ostatnich kilkunastu latach.

2. Kwantyfikacja konkurencyjności i specjalizacji gospodarki

W zagadnieniu kwantyfikacji zakresu i kierunków specjalizacji gospodarki narodowej, przewagi komparatywnej, konkurencyjności – pojęć przenikających się wzajemnie w kontekście międzynarodowego podziału pracy, a w konsekwencji kształtu i rozmiaru międzynarodowej wymiany handlowej – istotnym zagadnieniem pozostaje wybór mierników. Ogólnie, miary zdolności ekonomii danego kraju do przystosowania się do gospodarki światowej i antycypowania w niej trendów można podzielić na mierzalne i opisowe. Wskaźniki drugiego rodzaju ujmują jakościowe cechy systemów, natomiast mierniki pierwszego rodzaju dotyczą cech ilościowych i umożliwiają dokonanie porównań między obiektami, przedziałami czasu.

Do wyznaczania trendów specjalizacji w poszczególnych branżach gospodarki polskiej posłużył w prezentowanym opracowaniu miernik ilościowy – wskaźnik udziału danej gałęzi gospodarki w bilansie handlowym wymiany z zagranicą (CTB – *contribution to trade balance*¹). Specjalizacja – interpretowana w tym ujęciu również jako przewaga konkurencyjna – występuje wówczas, gdy kraj eksportuje większość swojej produkcji w jakiejś dziedzinie. W takich okolicznościach wskaźnik udziału grupy towarowej w bilansie handlowym (CTB) przyjmuje wartości dodatnie. Jeżeli większość popytu rynku krajowego w danej dziedzinie jest zaspokajana importem, to można mówić o braku specjalizacji. Jej źródłem należy upatrywać w braku przewagi konkurencyjnej, komparatywnej w danej branży. O takiej pozycji rozpatrywanej gałęzi gospodarki świadczy negatywna wartość wskaźnika CTB. Wskaźnik odnosi się do wielkości produktu krajowego brutto i jest wyrażony w jednostkach: 1000/PKB. Przyjmuje on postać:

$$CTB = \left[\frac{((E_b - I_b) - ((E - I) \times (E_b + I_b)))}{(E + I)} \right] \times \frac{1000}{PKB} \quad (1)$$

gdzie: E – eksport kraju,
 I – import kraju,
 E_b – eksport branży b ,
 I_b – import branży b ,
 PKB – produkt krajowy brutto.

Wskaźnik CTB porównuje bilans handlowy dla danej branży, skorygowany wielkością PKB, z teoretycznym bilansem handlowym w sytuacji neutralnej – gdyby dla branży nie istniała przewaga komparatywna, nie byłoby także sytuacji niekorzystnej konkurencyjnie dla gałęzi. Teoretyczny bilans handlowy jest wyznaczany dla sytuacji zakładającej brak specjalizacji. Gdyby kraj nie dokonał specjalizacji, faktyczny bilans handlowy równałby się bilansowi wymiany z zagranicą, wyznaczonemu w sposób teoretyczny. Specjalizacja oznacza przewagę konkurencyjną. Sytuacja taka występuje wówczas, gdy kraj eksportuje większość wytwarzanej produkcji. W przypadku pokrywania znacznej części zapotrzebowania na produkt przez import mamy do czynienia z niekorzystną sytuacją konkurencyjną danej

¹ CEPII, La mesure des avantages comparatifs révélés, Lafay 1997, Economie Prospective Internationale.

dziedziny. Wskaźnik CTB umożliwia dokonanie porównań międzynarodowych i pozwala na ustalenie słabych i mocnych stron gospodarki narodowej.

Korzyść komparatywna oznacza zdolność gospodarki danego kraju do produkowania określonego dobra bardziej efektywnie niż w innych państwach. Wyraża się ją specjalizacją eksportową oraz importową. Zdolność ta jest determinowana przez relatywne wyposażenie w czynniki produkcji, technologie, przez strukturę kosztów produkcji, strukturę popytu, korzyści skali itp. (Person, Salenbier 1983). Bardziej dynamiczne podejście do zagadnienia obejmuje zasoby naturalne, infrastrukturę ekonomiczną, kapitał, technologie, kapitał ludzki, efektywną alokację zasobów, zdolność do generowania innowacji, zdolność do antycypowania zmieniających się warunków wewnętrznych i międzynarodowych (Bieńkowski 1988).

3. Trendy specjalizacji gospodarki polskiej w latach 1992-2003

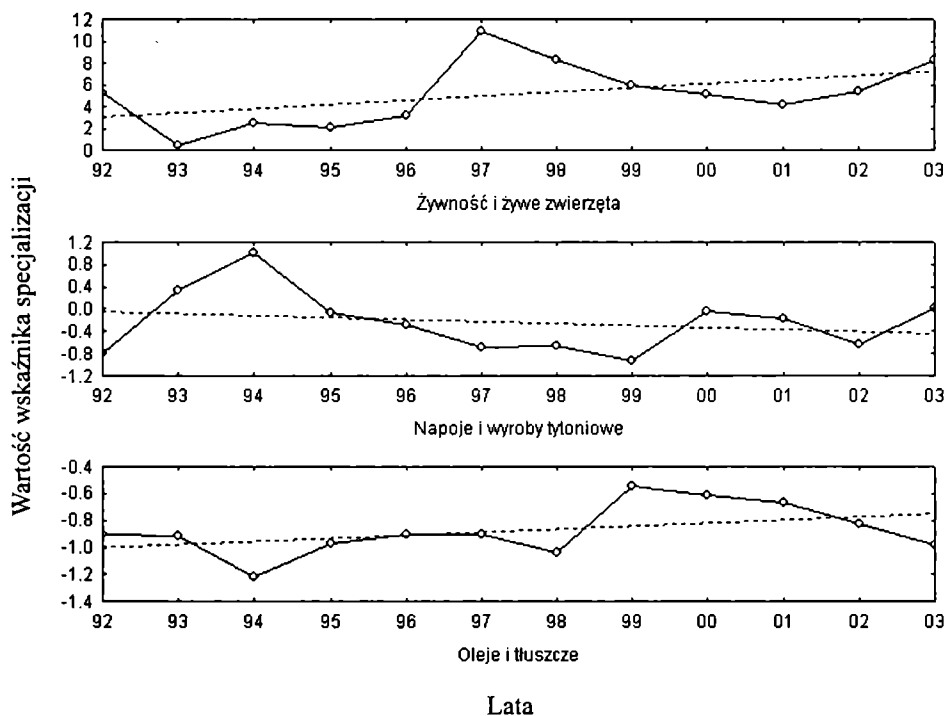
Badanie objęło lata 1992-2003. Źródłowe dane statystyczne dotyczące wymiany handlowej Polski z zagranicą i bilansu handlowego pochodziły z bazy danych Euromonitor. Podział gospodarki na branże przyjęto w opracowaniu zgodnie z konwencją przejętą ze źródła danych pierwotnych.

Bazując na przedstawionych danych, dla poszczególnych gałęzi gospodarki polskiej zostały wyznaczone trendy kształtowania się wskaźnika CTB w okresie badania (tab. 1). Dla branż funkcjonujących na niestabilnych rynkach, podatnych na znaczne wahania koniunktury, oszacowanie trwałej tendencji specjalizacji w postaci zależności liniowej okazało się niemożliwe. Problem ten dotyczył paliw mineralnych, kategorii inne, a w szczególności branż związanych z rolnictwem. Dla żywności oraz napojów i wyrobów tytoniowych niemożliwe również było wyznaczenie tendencji przebiegu wskaźnika CTB na podstawie funkcji drugiego i trzeciego stopnia. Dla olejów i tłuszczów trend oparty na funkcji trzeciego stopnia okazał się istotny.

Tabela 1. Oszacowania trendów kształtowania się wskaźnika CTB dla poszczególnych branż polskiej gospodarki w latach 1992-2003

Kategoria	Trend	R ²	Istotność	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Żywność i żywe zwierzęta	liniowy	0,22	0,129	2,672	0,380		
	2-stopnia	0,24	0,291	1,394	0,928	-0,042	
	3-stopnia	0,25	0,494	2,440	0,119	0,107	-0,008
Napoje i wyroby tytoniowe	liniowy	0,05	0,467	-0,008	-0,036		
	2-stopnia	0,09	0,665	0,269	-0,154	0,009	
	3-stopnia	0,34	0,316	-0,915	0,760	-0,160	0,009
Oleje i tłuszcze	liniowy	0,19	0,160	-1,025	0,023		
	2-stopnia	0,22	0,331	-1,118	0,062	-0,003	
	3-stopnia	0,65	0,032	-0,591	-0,344	0,072	-0,004
Surowce bez paliw	liniowy	0,32	0,056	1,748	-0,340		
Paliwa mineralne	liniowy	0,22	0,127	-3,589	-0,558		
Chemikalia	liniowy	0,85	0,000	-7,702	-1,148		
Nisko przetworzone wyroby przemysłowe	liniowy	0,69	0,001	20,569	-1,234		
Urządzenia transportowe	liniowy	0,45	0,017	-25,785	1,836		
Wyroby przemysłowe	liniowy	0,34	0,048	12,989	1,081		
Inne	liniowy	0,00	0,953	0,130	-0,004		

Źródło: opracowano na podstawie elektronicznej bazy danych Euromonitor.

Rys. 1. Kształtowanie się wskaźnika CTB dla produktów pochodzenia rolniczego w latach 1992-2003
Źródło: opracowano na podstawie elektronicznej bazy danych Euromonitor.

Rysunek 1 obrazuje procesy kształtowania się wskaźnika specjalizacji dla branż gospodarki polskiej związanych z rolnictwem. Linią przerywaną zaznaczono trendy liniowe.

Tabela 2. Przesunięcia w specjalizacji eksportowej polskiej gospodarki w latach 1992-2003

Kierunek zmiany	S → S	S → N	N → S	N → N
Poprawa	Żywność i żywe zwierzęta, wyroby przemysłowe	–	–	Urządzenia transportowe
Stabilizacja	Inne	–	Napoje i wyroby tytoniowe	Oleje i tłuszcze
Spadek	Nisko przetworzone wyroby przemysłowe	Surowce (bez paliw)	–	Paliwa mineralne, chemikalia

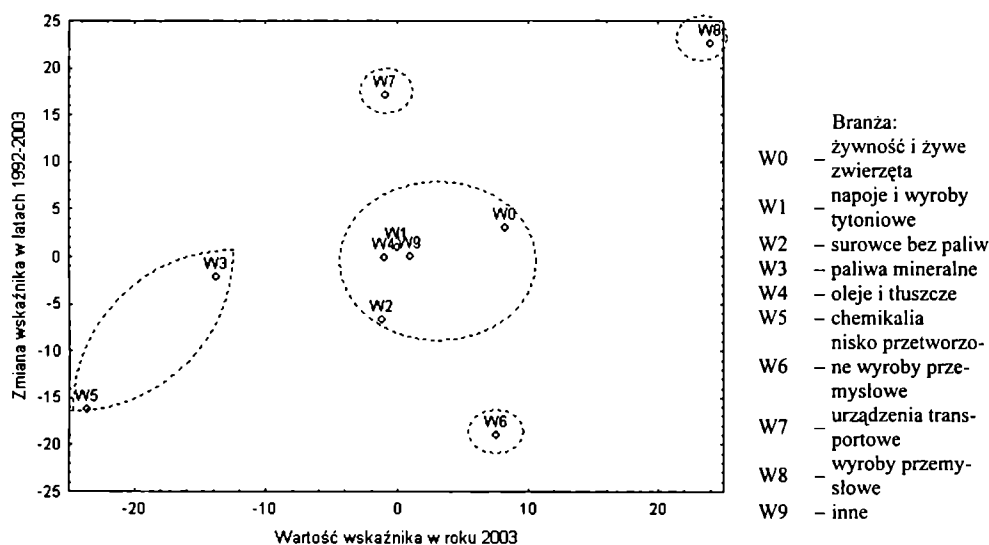
Źródło: opracowano na podstawie elektronicznej bazy danych Euromonitor.

W tab. 2 zestawiono zmiany w pozycji konkurencyjnej poszczególnych branż między rokiem 1992 a rokiem 2003 w podziale według kierunku zmian: poprawa (CTB > 1), stabilizacja (CTB <+1, -1>), spadek (CTB < 1) oraz według sfer dla roku 2003 (S = specjalizacja (CTB > 0), N = brak specjalizacji (CTB < 0)).

Produkty pochodzenia rolniczego (żywność i żywe zwierzęta) jako jedyna branża oprócz wyrobów przemysłowych, będąc na początku okresu konkurencyj-

nymi, umocniły swoje pozycje w międzynarodowym podziale pracy. Wzrost specjalizacji w stosunku do produktów rolniczych nie był jednak już tak spektakularny jak w odniesieniu do produktów przemysłowych. Inna branża, w której znaczny udział mają wyroby pochodzenia rolniczego – napoje i wyroby tytoniowe, także nieznacznie poprawiła swój bilans wymiany handlowej z zagranicą. Mimo że w kategoriach względnych zmiana wskaźnika CTB dla tej branży była znaczna, to w wielkościach bezwzględnych należy ją jednak interpretować jako stabilizację pozycji konkurencyjnej. W stosunku do ostatniej z kategorii, w skład której wchodzi produkty pochodzenia rolniczego – oleje i tłuszcze, można wysnuć zbliżone wnioski jak w odniesieniu do grupy omawianej powyżej. Zmiana wskaźnika CTB była jednak tutaj zdecydowanie mniejsza i miała ujemny kierunek. Zmianę tę należy interpretować jako stabilizację pozycji konkurencyjnej. Jednak od 1999 r. zwraca uwagę stała tendencja do przewagi importu w tej grupie towarowej.

Gospodarka polska – poza żywnością i wyrobami przemysłowymi – w 2003 r. specjalizowała się w nisko przetworzonych wyrobach przemysłowych oraz kategorii określanej jako inne. Pozostałe z wyróżnionych branż nie są źródłem przewagi komparatywnej dla Polski, gospodarka nie osiągnęła w nich specjalizacji. Stwierdzenie to nie stoi w sprzeczności z nieustającymi przeobrażeniami gospodarki.

Rys. 2. Pozycjonowanie branż gospodarki polskiej ze względu zmianę wskaźnika specjalizacji (CTB) za okres 1992-2003 i jego wartość w 2003 r.

Źródło: opracowano na podstawie elektronicznej bazy danych Euromonitor.

Zakres zmian gospodarki narodowej przybliży rys. 2, obrazujący nie tylko aktualne pozycje konkurencyjne poszczególnych branż, ale także kierunki ich ewolucji (zmiany wskaźnika CTB w latach 1992-2003). Klasyfikację obiektów na rys. 2 przeprowadzono z wykorzystaniem hierarchicznej analizy skupień metodą aglomeracji średniej odległości między skupieniami. Miarą odległości obiektów był kwa-

drat odległości euklidesowej. Bazując na wzmiankowanej metodologii, wyróżniono w badanym okresie 5 klas procesów rozwojowych w polskiej gospodarce:

1. Wysoki stopień specjalizacji osiągnęła Polska w zakresie wyrobów przemysłowych i tutaj także nastąpiło w skali całej gospodarki największe pozytywne przesunięcie pozycji konkurencyjnej branży.
2. Znaczące, pozytywne przesunięcie pozycji konkurencyjnej w zakresie urządzeń transportowych, jednak bez uzyskania dodatniego bilansu handlowego.
3. Drastyczny negatywny kierunek specjalizacji w zakresie nisko przetworzonych wyrobów przemysłowych.
4. Znaczny spadek konkurencyjności w zakresie paliw mineralnych, a także w odniesieniu do wyrobów przemysłu chemicznego.
5. Żywność i żywe zwierzęta, napoje i wyroby tytoniowe, oleje i tłuszcze, surowce bez paliw, kategoria inne – na tle pozostałych procesów, relatywnie niewielkie zmiany pozycji konkurencyjnej wymienionych branż w międzynarodowym podziale pracy.

4. Podsumowanie

Całościowe oceny polskiej pozycji w międzynarodowym podziale pracy podkreślają mały udział naszego kraju w światowym handlu, niewielki eksport *per capita*, znaczny udział wyrobów surowcochłonnych w eksporcie, niski poziom wymiany wewnętrzzałęzowej. Równocześnie należy zauważyć korzystne przesunięcia w strukturze eksportu: spadek udziału wyrobów surowcochłonnych na rzecz pracochłonnych, a także pewien wzrost w zakresie towarów technologicznie zaawansowanych.

Kierunków specjalizacji rolnictwa i związanego z nim przemysłu przetwórczego nie można rozważać w oderwaniu od całości gospodarki, mimo to wykazują one pewną specyfikę. W badanym okresie mimo obserwowanego polepszenia pozycji konkurencyjnej rolnictwa nie było możliwe jednoznaczne określenie trwałego trendu przekształceń tej branży. Jedną z ważniejszych przyczyn takiego stanu rzeczy jest struktura polskiego eksportu, wrażliwa na zmiany koniunktury.

Kompleksowa ocena skutków zmian struktury gospodarki polskiej wymaga jednak znacznie głębszych analiz. Wyniki takich badań mogłyby udzielić odpowiedzi na pytanie: czy zwiększenie specjalizacji, polepszenie pozycji konkurencyjnej w międzynarodowym podziale pracy pewnych branż (w okresie ostatnich kilkunastu lat przekształceń) jest w stanie zrównoważyć regres w innych gałęziach gospodarki?

Literatura

- Bieńkowski W., 1988, *The Applicability of Western Measurement Methods to Assess East European Competitiveness*, „Comparative Economic Studies” 1988, vol. 30, No. 3.
- Krugman P., *Competitiveness: A Dangerous Obsession*, „Foreign Affairs” 1994, No. 2.
- Person Ch., Salenbier G., *Trade Employment and Adjustment Essays in International Economics*, Montreal 1983.

- Rytko A., *Konkurencyjność polskich artykułów rolno-żywnościowych na rynku UE*, Prace Naukowe AE nr 983, t. 2, AE, Wrocław 2003, s. 275-280.
- Urban S., *Udział Polski w międzynarodowym handlu rolno-spożywczym*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. 3, 2001, z. 1, s. 36-40.
- Urban R., *Polski przemysł spożywczy*, IERiGŻ, Warszawa 2000.
- Zielińska-Głębocka A., *Konkurencyjność przemysłowa Polski w procesie integracji z Unią Europejską*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.

AGRICULTURE AND SPECIALISATION TRENDS OF POLISH ECONOMY IN THE PERIOD 1992-2003

Summary

The paper presents results of an analysis of the position of agriculture against specialisation trends of Polish economy in the period 1992-2003. Although there was observed some increase of competitiveness of this sector since the beginning of the transition process, a permanent tendency of the position of Polish agriculture on international market could not be determined. The cause of this could be relatively high sensitivity of the Polish agricultural exports to market conditions. However, a global assessment of the results of economy changes requires a subsequent investigation.